ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 3, številka 1, junij 1999 · ISSN 1408-2969

RECENZIJE

Milan Franc

Recenzija: Philip Pettit: Republicanism: A Theory of Freedom and Government

Citiranje: Milan Franc, »Recenzija: Philip Pettit: Republicanism: A Theory of Freedom and Government«, *Analiza: časopis za kritično misel* 3, št. 1 (1999): 105–122.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Philip Pettit
recenziral Milan Franc

REPUBLICANISM: A THEORY OF FREEDOM AND GOVERNMENT

Clarendon Press, Oxford 1997

V prvem poglavju knjige *Republicanism: a Theory of Freedom and Government* poskuša avtor dokazati, da znana Berlinova dihotomija svobode, ki je še zmeraj zelo upoštevana v politično-filozofskih krogih, ne zadostuje za popoln opis pojma, se pravi, da z različicama *pozitivne* oziroma *negativne* svobode ne moremo opisati vseh njenih tipov. Sam meni, da je med negativnim in pozitivnim tipom svobode prostor za vsaj še eno različico, ki jo sam imenuje *republikanizem* oziroma *republikanski* tip svobode. Da bo navedena hipoteza jasnejša, je treba pojasniti, kaj negativni oziroma pozitivni tip svobode sploh predstavljata.

Negativni tip svobode je tisti, ki svobodo opredeljuje kot *območje nevmešavanja* v posameznikove zadeve. Posameznik je torej negativno svoboden do stopnje, do katere je zagotovljeno nevmešavanje drugih. To pojmovanje svobode se je uveljavilo zlasti v času sodobnega liberalizma, katerega najbolj splošne karakteristike in pogoji so: konstitucionalna država, privatna lastnina in konkurenčna tržna ponudba; le-te predstavljajo središčne mehanizme za koordinacijo interesov posameznikov. Tako negativni tip svobode predpostavlja posameznikovo zasebnost in njemu lastni individualizem (možnost izbire in preferiranja poljubnih opcij) kot najvišjo vrednoto in merilo svobode sploh.

Pozitivni tip svobode pomeni posameznikovo samo-vladanje oziroma samoodločanje. Posameznik je pozitivno svoboden do stopnje, do katere je sam uresničevalec in gospodar svojih interesov, neodvisen od kakršnega koli tujega vpliva. Pozitivna svoboda je svoboda dejavnih (morda predvsem političnih?) akterjev, ki so sposobni samostojno odločati o vseh zadevah in na vseh ravneh, ki jih zadevajo. Zato je ta tip svobode največkrat opredeljen kot preoptimističen in kot ideološko prikladen dodatek vseh totalitarističnih režimov, saj postopoma vodi v elitarizem in konec demokracije in liberalizma, čeprav ga nekateri avtorji navajajo kot možnega v vseh podobnih skupnostih, kot je bila atenska polis.

Avtor navede republikanizem kot neke vrste vmesno različico, ki se je, kot sam ugotavlja, porodila z izbruhom ameriške revolucije in z vojno ameriških kolonij proti britanski nadvladi. Izhodiščno stališče republikancev in zagovornikov ameriške neodvisnosti je bilo, da je neodpustno plačevati davke državi (Britanski imperij), katere državljani (prebivalci ameriških kolonij) nimajo možnosti vplivati na odločitve v njenem parlamentu. Zato republikanski tip definira svobodo kot *ne-dominacijo* [*non-domination*; možen prevod: *negospodovanje*], ki poleg nevmešavanja vključuje tudi neodvisnost od poljubnih subjektov (bodisi države bodisi posameznika). Pri negativnem tipu svobode je namreč možno, da imamo gospodarja, ki se sam ne vmešava v zadeve svojih podrejenih. Zato je razumljivo, da so britanski politični filozofi branili definicijo svobode kot nevmešavanja, ameriški pa svobodo kot negospodovanje.

Tako je republikanistični tip svobode postal nekakšna vmesna različica med pozitivnim in negativnim tipom: njegova *negativna* lastnost je zahteva po odsotnosti gospodovanja [*domination*] drugih, pri čemer sposobnost samoodločanja ali samo-vladanje nista nujno potrebni, njegova *pozitivna* lastnost pa je zahteva po varnosti pred vmešavanjem (tj. *vmešavanjem*, ki ga sami nočemo).

Zanimivo je tudi dejstvo, da je tkim. '*vladavina zakonov*' pojmovana kot nujen predpogoj republikanskega tipa svobode, pri čemer so zakoni opredeljeni skupno kot *nevmešavajoči se gospodar*, zagovorniki negativnega tipa pa trdijo, da je vsak zakon v skrajnem primeru oblika prisile in s tem hkrati dominacije, torej lastnosti, ki se je želi republikanizem za vsako ceno otresti; res je, da je morda na tem mestu republikanistični tip, v kolikor ga jemljemo *dobesedno*, šibek. Zato bi bilo morda bolj smiselno govoriti o *konstruktivnem* ali celo *konstitutivnem* tipu svobode, za katerega bi bilo značilno, da ima s pravili oziroma zakoni, veljavnimi za *vsak* subjekt, določeno območje nevmešavanja, ki hkrati vključuje možnost *konstruktivnega* delovanja na vseh ravneh človeškega življenja.

Svoboda kot negospodovanje

Da bi lahko sploh razumeli, kaj je mišljeno s konceptom svobode kot negospodovanja, poda avtor v drugem poglavju opisno definicijo gospodovanja ali dominacije [*domination*]. Splošna oblika definicije se glasi:

X gospoduje (dominira) nad Y, če ima nad njim vpliv.

Vendar morajo biti ob tem izpolnjeni trije pogoji:

- *X ima realno zmožnost (kapaciteto) vmešavanja,*
- *vmešavanje X-a v zadeve Y-a se dogaja poljubno,*
- *X določa ali omejuje možnosti izbire, ki jih ima na razpolago Y.*

Spremenljivki *X* in *Y* lahko veljata bodisi za odnose med posamezniki, skupinami ali državami oziroma poljubnimi oblikami družbenih sistemov. Seveda je treba

poudariti, da gre v tem primeru za vmešavanje, ki podrejenemu škoduje. Vmešavanje samo lahko ima mnogo oblik, od zavajanja kot načrtnega oblikovanja zmotnih mnenj v javnosti ali širšem političnem obsegu, grožnje fizične prisile ali njenega dejanskega izvajanja pa do omejevanja možnosti izbire in odločanja v dani situaciji.

Pri tem je zelo pomembna že omenjena komponenta poljubnosti, ki jo avtor definira kot možnost storiti ali ne storiti neko dejanje ne glede na interese prizadetih. Po tem se poljubnost razlikuje od *nadzorovanega* ravnanja, pri katerem se nadzor izvaja, seveda s strani tistih, ki jih dejanje in njegove posledice neposredno prizadevajo, se pravi, da je (ne)izvedba dejanja v njihovem interesu. O *absolutni* poljubnosti vmešavanja in s tem o absolutni nadvladi pa lahko govorimo tedaj, ko: a) *je dosežena brez stroškov* (*zastonj*), b) *prizadeti nimajo možnosti povračila oziroma obrambe* in c) *ko ima gospodovalec* (*dominator*) *možnost odstranitve vseh neželjenih stranskih učinkov*.

Učinkoviti varovali pred poljubnim vmešavanjem sta institucionalni pravni in parlamentarni nadzor agentov, ki imajo dostop do sredstev za vmešavanje in dominacijo ter primerna kazenska zakonodaja, h katerima se avtor še povrne.

Dominacija sama ima še dve bistveni lastnosti: *intenzivnost* in *obseg*; lahko se namreč dogaja bolj ali manj intenzivno (sredstva prisile so lahko bolj ali manj učinkovita, bolj ali manj dosegljiva, bolj ali manj cenovno ugodna, imajo več ali manj s strani gospodovalca nezaželjenih učinkov itd.) in v večjem ali manjšem obsegu (glede na število območij in možnosti za nadvlado).

Obstaja pa še en pogoj za učinkovito nadvlado, ki sicer ni nujen (kot zgornji trije), nastopa pa v večini primerov: to je *splošno védenje* [*common knowledge*] o tem, da se dominacija res dogaja, kar velja tako za gospodovalca kot za gospodovane. Vednost je prisotna že pri samih sredstvih in virih, potrebnih za nadvlado. Kot sredstva se lahko uporabijo fizična moč, tehnološka prednost, finance, politična avtoriteta, medosebne povezave, dostop do informacij itd.). Vendar splošno védenje vselej vsebuje tudi *zavedanje nadzora, zavedanje ranljivosti prizadetih in vzajemno zavedanje nadrejenosti oziroma podrejenosti v odnosu.* Avtor ob tem navede tudi tezo, da bo brez možnosti nadzora ali izognitve le-te vedno prihajalo do najrazličnejših oblik nenadzorovane dominacije.

Toda nadvlada je lahko tudi legitimna, in sicer v primeru, ko obe strani v odnosu *pogodbeno* pristaneta nanjo. To pa se lahko zgodi v dveh primerih: prvič, ko za izvršitev nekega dejanja velja pravilo večine, in drugič, ko ena stran po pravilu prostovoljnega sklepanja pogodb sama sprejme nadvlado druge.

Kljub temu pa se zastavlja vprašanje, ali je takšen pristanek na vmešavanje tudi zadostna obramba pred poljubnostjo le-tega. Kot kaže, se hkrati s pogodbenim pristankom pojmuje tudi njegova *nepoljubnost*. Najpogostejša oblika pogodbenega pristanka te vrste je politika legitimne vlade, ki ima sama nadzor in dostop do vseh oblik vmešavanja, hkrati pa obstaja ustavno-proceduralna kontrola za njego-

vo korektno izvajanje. Dejstvo, da so nekatere oblike vmešavanja potrjene od vseh strank v pogodbi, pa še ne pomeni njihovega *dejanskega* pristanka na vmešavanje, temveč le možnost stalnega preverjanja *stopnje* strinjanja z njim.

Navedeni pa sta še dve različici medsebojnega odnosa: dominacija brez vmešavanja in vmešavanje brez dominacije. V prvem primeru gre za možnost, kjer samo posedovanje premoči nad drugimi še ne pomeni, da bo ta premoč uporabljena za vmešavanje. Vseeno pa to ne spremeni ugotovitve, da je podrejena stran še zmeraj prepuščena (ne)milosti nadrejene oziroma da je v tej obliki odnosa zelo pomemben značaj gospodovalca. V drugem primeru gre za možnost vmešavanja javne osebe, oziroma njen vpliv na soljudi bodisi v okviru zakonsko omejenih možnosti (na primer, sodnik ima v nekem primeru možnost izreči dvoje ali več različnih sodb; stvar njegove subjektivne presoje je, kako bo v danem primeru razsodil; seveda pa je pri svojem odločanju omejen z zakoni, zato njegovo vmešavanje ni samovoljno) bodisi za možnost zlorabe pooblastil – mogoči pa so tudi diskriminativni zakoni (na primer *apartheid*), ki se s svojimi odredbami vmešavajo v življenje določenih skupin ljudi in urejajo določena družbena razmerja, niso pa veljavni za populacijo kot celoto. Ob tem se zastavi vprašanje, ali zakoni omejujejo svobodo. Avtor opozarja na pomemben razloček: ker nediskriminativni liberalni zakoni svobodo šele omogočajo, je treba razlikovati med *vladavino zakonov* in *vladavino ljudi.* Prva namreč pomeni vladavino varovanja človekovih svoboščin, institucijo, ki svobodo *pogojuje*; slednja pomeni zmeraj navzočo možnost različnih interpretacij, kaj svoboda posameznika je in do kam naj sega, torej tudi zmot o tem.

Pettit omenja tudi dve možni varianti razumevanja svobode kot negospodovanja: prvo razumevanje zadeva obliko svobode, ki jo posameznik doseže z lastno osamitvijo iz družbe; drugo, ki je v središču avtorjevega razmišljanja, pa je odsotnost gospodovanja s strani drugih in sposobnost preprečitve njihovega vmešavanja. Toda, kako jo doseči? Avtor ponuja možni rešitvi: bodisi jo dosežemo z enako porazdelitvijo strateških virov, ki pogojujejo dano situacijo (kar je težko izvedljivo, in zato redko uporabljeno; poleg tega se vsako poljubno oziroma samovoljno vmešavanje rešuje le s pomočjo povračilnih kazenskih ukrepov, ki zaradi enakomerne porazdelitve moči niso nikoli v splošnem interesu, temveč v posebnem – situacija zadeva le *posameznega x*-a, ki se vmešava v zadeve *posameznega y*-a, s tem pa možnost samovoljnega vmešavanja ni nikoli povsem odpravljena) bodisi s pomočjo ustavnega nadzora, kar je bolj učinkovito. Ustavno avtoriteto, ki nad strankami ne bo vladala samovoljno, temveč bo zanesljivo sledila njihovim skupnim interesom, dosežemo s pomočjo vzpostavitve elektorata (volivnega telesa). Nevarnosti, da bi parlament kot ustavodajni in zakonodajni organ postal orodje vladajoče stranke oziroma interesa, se izognemo, ali z legalizacijo opozicije (dopuščanje in pretresanje drugačnih mnenj) ali z dovolj pogostim preverjanjem interesov vladanih (plebiscit, glasovanje, volitve, referendum). Splošno védenje, ki ga avtor omenja že pri opisovanju dominacije, pa je pomemben dejavnik tudi pri odnosu nedominacije, in sicer zato, da se sleherno izmed strank v obstoječem odno-

su prizna odnos *enakovrednega* partnerstva kot njena pravica.

Znova pa je poudarjena tudi pomembna razlika med nevmešavanjem in negospodovanjem: pri prvem se je mogoče slehernemu vmešavanju izogniti z begom ali srečnimi okoliščinami (nevmešavanje gospodovalca), pri drugem pa je za vsakršno *preprečitev vmešavanja* potrebna pomoč in zaščita institucij. Navedeni pa so tudi trije ugovori, ki jih proti Pettitovemu konceptu zagovarja William Paley, in sicer: a) da pri Pettitovemu konceptu ne gre toliko za novo definicijo svobode, kakor zgolj za opis zaščitnih sredstev zanjo; b) da je Pettitova definicija svobode črno-bela, se pravi, da je lahko ali popolnoma uveljavljena ali popolnoma zatrta; in c) da je svoboda kot negospodovanje zelo težko dosegljiva in zato malo verjetna. Pettit Paleyju odgovarja: a) da je nova definicija svobode dosežena z jasnim razlikovanjem od obeh prejšnjih, tkim. pozitivne in negativne; b) da ne more biti črnobela, ker se ravna po stopnji in obsegu dominacije in je zato tudi sama lahko bolj ali manj uveljavljena ter c) da jo lahko dosežemo z učinkovitim obveščanjem o delovanju državnih ustanov: o tem govori v nadaljevanju.

Negospodovanje kot politični ideal

Potem ko avtor poda definicijo in hkrati obširno razlago republikanskega tipa svobode, tj. svobode kot negospodovanja, ter jo s tem dokaj uspešno razmeji od obeh prevladujočih konceptov (pozitivnega in negativnega), se loti še njenega utemeljevanja v praktičnem smislu ter nakaže, zakaj bi bilo svobodo kot negospodovanje smiselno privzeti kot politični ideal. Pettit namreč meni, da lahko negospodovanje samo postavimo za vrednoto, ker gre tukaj za povsem samostojno obliko osebnega dobrega, samostojno zato, ker ne potrebuje drugih zaželjenih vrednot, ki bi ga spremljale kot dodatni stimulansi za njegovo doseganje.

Kot primerjavo navaja pisec zlasti negativni tip svobode kot nevmešavanja, saj predstavlja ta model sedaj najpomembnejšo konkurenčno alternativo avtorjevemu modelu. Pri negativnem tipu je najpomembnejše načelo zlasti neoviranje posameznikove izbire in obenem večanje njenih možnosti. Edine možne ovire so naravni faktorji (na primer, pomanjkanje neke naravne dobrine na določenem področju preprečuje, da bi jo lahko prištevali med možnosti izbire). Zato v tem primeru velja: če je dosežen maksimum človeškega nevmešavanja, potem je dosežen tudi maksimum posameznikovih možnosti izbire.

Negativne posledice takšnega maksimiziranja nevmešavanja so po avtorjevem mnenju naslednje:

(1) Povzročanje rastoče negotovosti pri izbiri in posledično podrejanje drugim: posameznik zaradi (pre)velikega števila možnosti ne ve, katero naj izbere, in se zato največkrat z občutkom tesnobe in strahu podredi drugim; iz istega vzroka je zelo ovirano tudi smiselno samostojno načrtovanje pomembnih odločitev in dejanj.

(2) Zahteva po konstantni pozornosti in predvidljivosti tega, kakšna bodo dejanja soljudi, kdaj je poljubno vmešavanje mogoče in kdaj ne ter kako se mu izogniti;

Pettit uporablja primero “sprehoda po minskem polju”: kajti če je meje moje svobode svoboda drugega, tedaj so območja nevmešavanja soljudi kakor mine, ki se jih je treba izogibati, da bi zadostili splošnemu idealu nevmešavanja.

(3) Nevmešavanje zato od posameznikov posledično lahko zahteva samostojen razvoj določenih obrambnih strategij, ki zmanjšujejo možnost poljubnega vmešavanja, kar pomeni neke vrste samozanikanje posameznika, ker pomeni prilagajanje lastnih ciljev in njihove izvedbe drugim – seveda je odrekanje določenim možnostim izbire v korist maksimiziranja nevmešavanja slabost.

(4) Nevmešavanje lahko vključuje tudi implicitno podrejen status neke osebe do drugih, ki je splošno priznan, ker se tolerira tista vrsta dominacije, kjer se nadrejeni kljub temu, da bi to lahko storil, ne vmeša v škodo podrejenih.

Pettit zagovarja stališče, da republikanski tip svobode kot negospodovanja dokaj uspešno eliminira vse te slabosti:

(1) Negospodovanje omogoča sistematično načrtovanje v okviru zakonov in pravil, kar preprečuje negotovost. Po Pettitovem mnenju je namreč število možnosti, za katere se posameznik lahko odloči, optimalno omejeno z ustrezno zakonodajo in fiskalno politiko.

(2) Zaradi tako dosežene redukcije možnosti izbire je verjetnost poljubnega vmešavanja minimalna.

(3) Razvoj kakršnih koli obrambnih strategij s strani posameznikov postane s tem nepotreben.

(4) Negospodovanje ne more vključevati nikakršne oblike podrejenosti ali nadrejenosti, ker v republikanskem modelu ustavne države vidi zadostno zagotovilo za enakopravnost in zaščito vseh proti vsem.

Negospodovanje vedno povzroča omenjene učinke, ti učinki pa povzročajo negospodovanje.

Treba pa je opozoriti na to, da se negospodovanje ne sme dosegati posamično, ker bi v primeru, ko bi bili posamezniki sami dolžni skrbeti za njegov obstoj, neizogibno prišlo do vojne vseh proti vsem, se pravi do kaosa najhujše vrste. Prav zaradi tega mora biti država tista, ki spodbuja negospodovanje z uvedbo davkov in primernim sodstvom in tako na nek način omejiti svobodo posameznikom. Utopični anarhisti sicer ugovarjajo: če bodo imeli vsi posamezniki na voljo enake možnosti in sredstva za zaščito lastnih interesov, ne bo nihče posegel po njih. Vendar bi bilo takšno medsebojno ravnotežje lahko zgolj ravnotežje strahu, ne pa ravnotežje konstruktivne obrambe. Zato je edina rešitev vzajemno ravnotežje moči v okviru pravne države.

Pomembno je tudi vprašanje, ali je republikanski model svobode kot negospodovanja sprejemljiv nasploh, se pravi nadnacionalno in v multikulturnem obsegu – prav tukaj pa je Pettitov model deležen najbolj tehtnega ugovora, s katerim se

strinjam tudi sam. Gre namreč za komunitaristični ugovor, ki pravi, da splošne privrženosti enemu idealu ni – republikanski model je sploh izrazito vezan na kulturne posebnosti, natančneje, v njegovem ozadju zasledimo nekatere tipične poteze anglosaksonske tradicije politične filozofije: že v historičnem uvodu je razvidna nit razvoja republikanskega modela, ki se vleče vse od strahu pred hobbesovskim Leviatanom, do občutnega nelagodja pred benthamovskim opravičevanjem monarhije, se nato z odobravanjem sklicuje na lockeovsko pravico do lastnine dosežkov lastnega dela in svobodo, ki jo le-ta podeljuje, ter se naposled obotavljaje napol obrne proti Millovemu skrajnemu liberalizmu in končno obstoji pred Berlinovim pozitivnim modelom. Jasno je, da Pettitovega modela ni mogoče aplicirati na vse kulturne kroge, še zlasti, na primer, ne na vzhodnjaške, kjer so sistemi vrednot drugačni. Sicer pa sam ugotavlja, da je nemogoče najti nevtralen politični ideal.

Avtor si zatorej zastavi nov problem: kako naj negospodovanje kot vrednota oblikuje sistem? Ali kot splošni politični cilj neke države ali le kot sredstvo za doseganje drugih ciljev. Deontološka pot, torej doseganje negospodovanja za vsako ceno, je nemogoča, ker bi takšna usmeritev sama izpodjedala nujno potrebni državni nadzor. Potemtakem preostane le teleološka pot, ki si prizadeva za doseganje nedominacije tam, kjer je to v okviru človekovih pravic zaželjeno in potrebno. Teleološka varianta pa je primernejša tudi zaradi tega, ker lahko kdaj prezremo uveljavitev negospodovanja na posebnem področju, če bi se s takšnim ravnanjem povečalo negospodovanje nasploh.

Pettit govori o testu za uspešnost takšnega uveljavljanja, ki ga imenuje 'reflektivno ravnotežje': z ukrepi namreč dosegamo zgoraj navedene pričakovane učinke, ki sami predstavljajo merilo uspešnosti političnega sistema, temelječega na institucijah, ki spodbujajo teleološko različico negospodovanja.

V prid teleološki varianti je tudi dejstvo, da morejo ali pa celo morajo na različnih področjih obstajati različne kombinacije obsega in stopnjevitosti (intenzivnosti) negospodovanja (primer: ekonomija in sodstvo), še več, intenzivnost in obseg letega sta celo obratnosorazmerni: kolikor večja je intenzivnost, toliko manjši je obseg in obratno. Država lahko z nadzorom teh spremenljivk doseže optimum negospodovanja, če uporablja zakone kot sredstvo, s katerim učinkovito ovira ali stroškovno omejuje izbiro možnosti in s tem neželjene primere dominacije posameznikov. Iz tega sledi zanimiv zaključek: ob upoštevanju demokratičnih pravil se pravno manj permisivna država izkaže za bolj negospodovalno. Seveda pa s tem ni odpravljena nevarnost, da bi se tako urejena država kdaj utegnila sprevreči v totalitarno. Delno se je temu mogoče izogniti tako, da damo ob zagotavljanju negospodovanja intenzivnosti prednost pred obsegom; šele ko je željena intenzivnost dosežena, smo dolžni povečati obseg.

Pomembnejše jamstvo, ki ščiti pred totalitarno zablodo, pa je ugotovitev, da negospodovanje *ni povzročeno s strani državnih institucij*, ampak je njihov sestavni del. Za boljše razumevanje avtor uporabi analogijo s protitelesi, ki imunosti ne

povzročajo, ampak jo tvorijo. Republikanska verzija svobode se namreč veliko bolj povezuje z državno ustavo oziroma je v njej celo vsebovana; institucije pa so zgolj varuh (protitelesa za primer bolezni samovoljnega vmešavanja) svobode in ne njen vzrok; zato lahko obstajajo boljši ali slabši zbiri institucij za njeno zagotavljanje.

Svoboda, enakost, skupnost

Če želimo negospodovanje ustoličiti kot politični cilj, je treba še posebej paziti na odnose med tem modelom svobode, pojmovanjem enakosti in družbeno skupnostjo kot celoto. Kot opozarja Pettit že na začetku poglavja, samo pojmovanje ljudi kot enakih še ne pomeni, da dobi vsak član neke skupnosti enak delež neke dobrine, ampak je pri tem mišljena predvsem enakost možnosti. Vsakomur je zagotovljena enakost s tem, da nihče ni privilegiran pri političnih odločitvah o razdelitvi virov ali dobrin, temveč bodo le-ti razdeljeni tako, da bo (po utilitaristični različici) zagotovljena največja možna vrednota *x* (*x* je lahko koristnost, sreča ipd.). To pa pomeni, da je njihova porazdelitev lahko tudi skrajno neenaka, kar vodi v (vsaj) materialno neenakost. Vendar Pettit sam meni, da je princip svobode kot nevmešavanja lahko uveljavljen tudi po povsem neegalitarni poti pri omogočanju možnosti. Opozarja namreč, da je nevmešavanje lahko maksimizirano (v kolikor je njegov maksimum vzet za liberalni ideal) tudi tako, da država, ki ga izvaja, odvzame svobodo potencialnim vmešavajočim; in povzema: princip nevmešavanja je striktno neegalitaren, ker zahteva večjo koncentracijo državnega vmešavanja tam, kjer je nevmešavanje s strani posameznikov ali združb ogroženo; v nasprotju z njim je princip negospodovanja striktno egalitaren, ker zahteva slabitev močnejših in krepitev šibkejših v ustavno-pravnem smislu. V podporo doda trditev, da se pri neegalitarnem izvajanju načela nedominacije pojavita selektivno vmešavanje in selektivna zaščita, kar pomeni javno, splošno zlorabo oblasti, ki je zdaleč bolj škodljiva kot zasebna zloraba načela negospodovanja. Povedano drugače, v primeru strukturno-neegalitarnega izvajanja negospodovanja je le-to popolnoma neučinkovito.

Ko smo že omenili pojem *strukturni egalitarizem*, ga moramo pojasniti. Pettit govori o dveh vrstah egalitarizma: *strukturnem* in *materialnem*. Strukturni egalitarizem zadeva ustavno-pravno izvajanje enakosti, materialni pa enakost v smislu porazdelitve dobrin. Zato je strukturni egalitarizem bolj vezan na intenzivnost negospodovanja in vprašanje ustavne permisivnosti, medtem ko se materialni bolj povezuje z njegovim obsegom ter vprašanjem materialne distribucije in posledično tudi moči.

Zanimiva je povezava med negospodovanjem in močjo kot sposobnostjo vplivanja. Pettit navaja, da je negospodovanje lahko pokazatelj relativne moči posameznika v smislu sposobnosti vzdrževanja lastne enakopravnosti. Zato sleherna neenakost med ljudmi povzroči večanje intenzivnosti gospodovanja na eni strani in manjšanje na drugi, zato je treba nenehno skrbeti za možnost kompenzacije pri-

krajšanih. Z institucionalnim povečevanjem posameznikove moči se razmerje med njo in možnostjo popolnega negospodovanja manjša, dokler ne doseže točke, kjer bi bilo vsako povečevanje moči nesmiselno, saj možnosti poljubnega dominiranja drugih v republikansko urejenem sistemu ne more doseči. Sicer pa je njeno povečevanje smiselno le takrat, ko gre za posameznikovo zaščito in preprečevanje verjetnosti poljubnega vmešavanja.

Kar se tiče materialnega egalitarizma, je državno reguliranje obsega negospodovanja smiselno le, če sta zaradi pretiranega kopičenja ene ali več dobrin ogrožena varnost in zdravje revnejših. Obseg negospodovanja je namreč v večini primerov samo pokazatelj večjega ali manjšega posedovanja dobrin. Potemtakem ni verjetno, da bi možnost večje izbire le-teh revnejšim pomagala pri doseganju negospodovanja, prav tako pa ne gre pričakovati, da bi oženje izbire vplivalo na intenzivnost negospodovanja bogatejših (vsaj ne v pravičnem sistemu). Negospodovanje torej zahteva enakost intenzivnosti, ne pa obsega; enakost pred zakonom, ne pa v dobrinah.

Pettit poudarja, da je nedominacija socialno dobro, ker z njo dosegamo nediskriminatornost med ljudmi; je tudi skupno dobro, ker daje zavest o razredni (ne)ranljivosti, ki jo določajo skupne lastnosti, kot so barva kože, narodnost, spol itd. – zato je z njenega vidika negospodovanje skupni cilj, torej je privlačno tudi za komunitariste. Kajti hoteti republikansko svobodo pomeni hoteti republikansko enakost; uresničiti republikansko svobodo pomeni uresničiti republikansko skupnost.

Republikanizem: pobude in politika

Republikanski ideal svobode pa ima po Pettitovih navedbah korenine že v mestnih državicah italijanske renesanse, v ustroju angleške vladavine v 17. stoletju ter v britanskih kolonijah v Ameriki v 18. stoletju. Povezati pa ga je mogoče tudi z vrsto aktualnih pobud in usmeritev. Z opisanimi značilnostmi lahko republikanizem predstavlja idealen okvir za uresničevanje interesov, saj ponuja podlago, ki se zdi obče sprejemljiva, in tudi sredstva, s katerimi je mogoče izraziti širok spekter problemov. Klasični liberalni ideal nevmešavanja takšnega skupnega okvira ne dovoljuje zaradi svojega ostro izraženega principa *laissez-faire*, ki vključuje tudi zahtevo po biti-puščen-na-miru, kar je seveda nezdružljivo z razvojem kakršnih koli skupnih strategij reševanja problemov. Tako je razredna struktura določena pretežno glede na dohodke posameznikov, ne pa toliko glede na interese oziroma skupni kvocient ranljivosti.

Toda tudi na začetku razvoja republikanskega ideala so obstajale določene negativne in neliberalne skupne značilnosti, ki so precej opazne tudi še danes, čeprav jih želijo njegovi dejanski pripadniki (in s tem *niso mišljeni njegovi opisovalci ali zagovorniki, marveč vodstvene strukture*) zatreti ali vsaj zakriti: vodilna mesta so pretežno v rokah moških, vsi imajo večje količine zasebne lastnine in vsi so pripadniki prevladujoče (torej bele anglosaksonske, v preteklosti pa morda tudi katere druge) kulture. Njihovi skupni interesi pa so v omejitvah pristojnosti monarha,

omejevanju (pre)bogatih in preveč vplivnih ter omejitev moči določenih interesnih skupin tako, da so pod nadzorom skupnosti.

Iz navedenega sledi, da je republikanizem zmerna smer, ki se sama izreka proti zavračanju antropocentrizma, pa tudi proti vsaki ekstremno idealistični politiki, ker želi zavarovati ekonomsko bazo človeštva s sredstvi zmernega vmešavanja države. To sicer zmanjšuje obseg izbire posameznikovih možnosti delovanja, vendar izključno v samoohranitvene namene tako posameznika kot družbe. Stališče liberalnega nevmešavanja pa je: če so takšne institucije in takšno vmešavanje potrebni, so zato, ker same lahko zagotovijo več nevmešavanja ali pa večji obseg izbire kot država; samoohranitev je zaradi tržne ponudbe in povpraševanja drugotnega pomena, država je predvsem v vlogi pravne zaščitnice pred možnimi kršitvami nevmešavanja.

Prva izmed pobud, s katerimi se republikanski princip povezuje, je varstvo okolja, in sicer zato, ker predstavlja naravno okolje s svojimi viri celotno polje možnosti izbire, v mejah katerega ljudje živimo in se odločamo; in vsaka izguba ekosistema pomeni možnost manj. Zato je tudi v interesu republikanizma in načela negospodovanja, da z okoljem živimo v odnosu sožitja in ne golega izkoriščanja.

Tudi feminizem spada v vrsto takšnih pobud. Republikanizem kot politični ideal je namreč (kljub svojim začetkom, ki jih ne more skriti) spolno nevtralen, saj je v njem vsebovano vsakršno negospodovanje, torej tudi negospodovanje žensk in njihovo dejavno vključevanje v družbene tokove odločanja in v vse vrste javnega delovanja (začetki ženskega republikanizma: Pettit se opira na spise Mary Wollstonecraft).

Socializem je pomembna pobuda zaradi svoje razredne naravnanosti; v njem najde republikanizem tudi svoj protiargument proti načelu nevmešavanja. Gre namreč za vprašanje zaščite delavskega razreda. Nevmešavanje ne podpira stavk, ker so delovna razmerja sklenjena po doktrini proste pogodbe (kakor si se zavezal, tako boš delal, pa četudi si si s tem odvzel pravice); torej je načelo negospodovanja in boj zanj edino možno opravičilo kolektivne stavke.

Pod zaščito republikanskega načela negospodovanja pa se mora uvrstiti še multikulturalizem. Moderna država je namreč konstituirana okoli ene same središčne kulture; vsa njena avtoriteta je zgrajena na enotnih temeljih, ki jih tvorijo jezik, navade in religija osrednje kulture; pravni sistem pa je zgrajen tako, da to kuluro ščiti in podpira. Zato se mora republikansko načelo uveljaviti predvsem kot glavni element zaščite kulurnih manjšin, še posebej avtohtonih, ki so v večini preko invazije doživele nadvlado druge. Republikanizem zahteva priznanje njihovega statusa, odškodnino v obliki reparacij ter dovoljevanje izvzetja iz kulturno pogojenih obče veljavnih pravil in omejeno samoupravo.

Tudi med samo republikansko politiko in med politiko liberalnega nevmešavanja so dokaj velike razlike. Tako republikanizem zagovarja politiko državnega vmešavanja, saj si intenzivneje prizadeva za odpravo družbenih problemov in zavrača

vsakršno možnost dominacije. Za politiko negativnega modela svobode pa je vsaka državna intervencija vmešavanje in zato pojmovana kot zlo, poleg tega se zahteva čim milejša davčna politika. Pri republikanizmu je davčna politika restriktivnejša, saj se od države zahteva učinkovitejša socialna politika, ki naj bolj ščiti interese delavcev in marginalnih skupin. Pettit sicer meni, da je možno, da bi bila izvedba republikanske politike prezahtevna, obstaja pa tudi možnost, da je v interesu državne blaginje ohranjanje določenih oblik odvisnosti tistih, ki so je deležni; s tem pa je možnost negospodovanja deloma negirana. Zato je v interesu republikanizma le oblika vlade z velikim obsegom pristojnosti, a z močno omejeno eksekutivo (intenziteto delovanja oziroma vmešavanja). Pettit govori o petih področjih konstruktivnega državnega interveniranja: zunanja obramba, notranja zaščita, osebna neodvisnost, splošna ekonomska blaginja ter javno življenje.

Za področje zunanje politike velja omeniti, da veljajo v njej podobni odnosi kot med posamezniki, seveda z razliko, da posameznike nadomeščajo države. Če naj tudi tu velja republikansko pravilo negospodovanja, je treba opozoriti, da se lahko mednarodno prizorišče brez učinkovitega nadzora in delovanja nadnacionalnih institucij sprevrže v tekmo oboroževanja in hladne vojne. Kajti če želi sleherna država doseči stanje nedominacije in tudi preprečiti vsako možnost le-te, se mora stanju ustrezno oboroževati; to pa pomeni grožnjo in pritisk preostalim državam, ki so ji v želji, da bi dosegle negospodovanje tudi zase, prisiljene slediti – in tako naprej, do vse bolj verjetnega izbruha vojne. Avtor govori o vzpostavitvi mednarodnih kulturnih, ekonomskih in pravnih mrež za zagotovitev medsebojnegaga negospodovanja, prav tako o potrebi povečanja pristojnosti mednarodnih institucij. Toda glede na dosedanjo praktično evidenco so po mojem mnenju takšne zahteve več kot iluzija, naj omenim zgolj samovoljno posredovanje V. Britanije in ZDA v Iraku, ki ga mednarodna skupnost ni mogla niti dovolj hitro potrditi, kaj šele preprečiti. Zato ostaja, če navedem moje osebno stališče, negospodovanje v zunanji politiki dokaj nevaren ideal, ki je sam še daleč od uresničitve. Dejanskemu stanju pa v celoti ustreza model nevmešavanja z oblikami 'ljudem prijazne' dominacije, ekonomski imperializem je le ena izmed njih.

Kazenska zakonodaja se v večini primerov povezuje s prevladujočo kulturo; Pettit ugotavlja, da lahko dobri kazenski zakoni negospodovanje krepijo, slabi pa zatirajo. Dobro delovanje je zajamčeno predvsem tam, kjer so organi, ki kazensko zakonodajo izvajajo, pod neodvisnim pravnim nadzorom države; žal pa je danes veliko primerov, ko za to pristojne organizacije ne morejo preprečiti nastajanja interesnih skupin, ki so same dovolj močne, da prikrijejo veliko zlorab svojih pristojnosti. Kdo bo torej 'varoval varuhe'? – Učinkovit javni nadzor, seveda. Spregovorimo še o tem, kaj pomeni zločin v republikanskem smislu. Vsako kršenje negospodovanja ima tri komponente, in sicer: zanika pravico negospodovanja s samovoljnim vmešavanjem, oži obseg proste izbire z omejevanjem možnosti ali ga povsem izloči (umor) in poveča stopnje obče ranljivosti nekega razreda. Prav tako ima samo kaznovanje zločina tri značilnosti, ki so: prepoznanje kršilca in narave kršitve, povračilo, kompenziranje ali poprava storjenega in zagotovilo, da je kršil-

cu onemogočeno nadaljnje kršenje pravil.

Osebna neodvisnost za republikanizem pomeni neodvisnost v socioekonomskem smislu, kar pomeni zmožnost biti neodvisen od prevladujočih družbenih vplivov (ali samostojno odločanje o tem, komu se priključiti) in biti oprt na lastne materialno-ekonomske vire. Kaj je potrebno obvladati, da bi dosegli osebno neodvisnost, se od družbe do družbe razlikuje, omenimo le nekaj najbolj splošnih: potrebno je obvladati branje in pisanje ter osnovno matematiko, treba je biti sposoben preceniti relevantnost informacij idr. Obseg potreb pa stalno narašča. Kot pravi Pettit, republikanizem priznava, da je obseg posameznikove svobode odvisen od njegovih fizičnih, psihičnih in *finančnih* sposobnosti. Naloga države je, da skrbi za zadostno raznovrstnost možnosti in za dostop do potrebnih virov (kar uravnava s korektno cenovno politiko, davki, subvencijami itn.). Intenzivnost posameznikove svobode je prav tako odvisna od njegovih sposobnosti, pa tudi od (ne)zadostnosti njegovih virov. Obe sestavini namreč dominacijo drugih nad njim dopuščata ali ne. Državna pomoč za večanje intenzivnosti svobode je možna zlasti v obliki socialnih agencij, ki posameznika ustrezno izobražujejo, ga osveščajo in s tem zmanjšujejo njegovo potencialno izpostavljenost gospodovanju, manipulaciji in izkoriščanju, pomembne pa so tudi oblike pomoči drugim socialno stigmatiziranim skupinam, kot so invalidi, duševno in telesno bolni itd. Državna podpora revnejših slojev pa more vedno imeti obliko pravice in ne darila; v slednjem primeru se namreč lahko sprevrže v sredstvo dominacije, morala pa bi biti tudi politično neodvisna od aktualnih gibanj, se pravi trdno vsidrana v zakonodaji.

Pri doseganju ekonomske blaginje sta pomembna zlasti dva faktorja: struktura zaposlovanja in porazdelitev financ. Če sta stabilna, to pomeni manj možnosti za dominacijo. Njuna stabilnost pa se doseže predvsem z dobro industrijsko infrastrukturo, pospeševanjem trgovine in mednarodnih povezav ter, kot dodajam osebno, s smotrnim izkoriščanjem geostrateških virov in danosti. Avtonomnost podjetij in razvoj pogodbenega prava so omogočili možnosti individualnega oblikovanja ciljev, z vsemi prednostmi in pastmi prostega trga. Zato Pettit venomer poudarja, da lahko tako imenovani prostovoljni vstop v pogodbo pomeni tudi nevarnost dominacije in ekonomskega pritiska. Zaradi tega republikanizem zahteva nadzor nad sklepanjem pogodb v prid enokopravnosti vseh strank v pogodbi.

Javnost je področje, na katerem je mogoče še najučinkoviteje preveriti uspešnost uveljavljanja modela. Sestavljena je iz splošnih prepričanj in pričakovanj družbe kot celote; če ni prepričanja o negospodovanju, potem ni splošne zavesti o njem; le-ta pa je lahko ogledalo njegovega dejanskega stanja. Ker pa javno mnenje vse bolj postaja stvar občil, ki največkrat proizvajajo informacije, motivirane z ekonomskimi interesi. Pettit pravi, da je treba zato preprečiti, da bi se oblast nad mediji koncentrirala v rokah manjšine, pogojene z ekonomskimi interesi. V ta namen naj bi včasih uporabljali sredstvo 'umetnega oblikovanja mnenj', ki bi ustvarjalo večno opozicijo prevladujočim. Tako bi dosegli prosto oblikovanje mnenj skozi javne debate. Avtor dodaja, da mora biti vsako politično načelo medijsko reprezentativno, ker le tako lahko služi kot merilo dejanskega odziva javnosti, s

pomočjo katerega vidimo, koliko je glede na socioekonomske razmere načelo res uveljavljeno.

Obliki republikanizma: ustavnost in demokracija

V šestem poglavju knjige se Pettit posveti vprašanjema, kakšne značilnosti ustave in kakšen tip demokracije zahteva uveljavljanje republikanskega načela svobode kot negospodovanja. Kot prvi pogoj republikanske ustave navede *nemanipulativnost*, se pravi odsotnost možnosti vsakega delnega in nelegitimnega vpliva nanjo. Da bi bila nemanipulativnost uresničena, je treba zagotoviti tri stvari: sistem mora graditi gospostvo zakonov, ne gospostvo ljudi; oblast mora biti deljena na sodno, zakonodajno in izvršno, priporočljiva pa je tudi razdeljenost na več strank; ustavni zakoni morajo biti relativno imuni na voljo večine. Tako vzpostavljena zakonodaja pomeni omejitev moči bodisi ekonomsko bodisi politično vplivnih družbenih skupin in njihovih partikularnih interesov.

Zakoni morajo biti splošni in se nanašati na vse, tudi na zakonodajalce. Tistim, na katere se nanašajo, morajo biti dani na znanje in ne smejo biti predmet poljubnih sprememb ob menjavi razmerja moči v zakonodajnem telesu in vladi. Če je vladno interveniranje potrebno, mora biti, v kolikor je to možno, zakonsko opredeljeno. Sistem zakonov sicer lahko dovoljuje sodnikom določeno svobodo pri odločanju, vendar le v primeru, da to zmanjšuje možnost samovoljne uporabe moči. Tako sistem zakonov preprečuje, da bi vlada pomenila nestalno, negotovo, nepredvidljivo in zato poljubno moč vplivanja.

Deljenost oblasti na tri veje in njena razdeljenost med različne državne, regionalne in celo mednarodne institucije prispeva k nemanipulativnosti na ta način, da preprečuje njeno zlorabo z medsebojnim preverjanjem delovanja in korektne porazdelitve virov ter onemogoča njeno preveliko koncentracijo v rokah centralnih ustanov. V ta namen mora biti uvedena tudi dvodomnost parlamenta s pogojem, da predstavniki obeh domov izhajajo iz (dveh) različnih politično-ekonomsko-socialnih baz.

Relativna imunost ustavne zakonodaje na voljo večine se lahko doseže s troje sredstvi: s praktičnim uveljavljanjem načela negospodovanja, kot je opisano v prejšnjih razdelkih (varovalni ukrepi so vsebovani že v ustavi sami), z navedeno delitvijo oblasti ter z načelom tako imenovane *integralne jurisprudence*, ki zahteva uporabo historično dokazanih konstruktivnih ukrepov in upoštevanje obstoječe pravne tradicije.

Iz republikanskega načela negospodovanja izhaja tudi svojstven koncept demokracije: le-ta, za razliko od obstoječega liberalnega pojmovanja demokracije kot prostovoljnega pristanka ljudi na prenos državnih pristojnosti v izvoljena zakonodajna telesa, ne pomeni eksplicitnega ali implicitnega pristanka, marveč možnost *legitimnega nasprotovanja obstoječim ukrepom ali oblikam državne ureditve.* Zveza med negospodovanjem in demokracijo kot možnostjo legitimnega naspro-

tovanja je očitna: če se negospodovanje uveljavi kot politični ideal, se bo uveljavil tudi tak koncept demokracije – če ni dominacije, lahko vsak nasprotuje vsem brez strahu pred povračilnimi udarci. Edino upoštevano merilo je *relevantnost interesov,* skupinskih ali posamičnih. Za uveljavitev le-teh pa so potrebne njihova *namenskost (deliberativnost), inkluzivnost in dovzetnost zanje.*

Namenskost dosežemo s tako imenovanim *debatnim načinom* ocenjevanja relevantnih možnosti, kjer se za razliko od poslovnega načina, pri katerem so preference že dane in strankam gre le za dosego čim večjih koncesij, le-te šele oblikujejo v skladu z željenim izidom. Tako sprejete odločitve morajo biti transparentne, izpostavljene stalnemu nadzoru javnosti in utemeljene z relevantnimi razlogi zanje. Končne odločitve zato niso nikoli izrazito v prid kateri od skupin, saj je dogovor v skupnem interesu; pri poslovnem načinu pa to ni nujno. Prav samo načelo nasprotovanja zahteva, da je odločanje utemeljeno z razlogi, ki so del dogovora in namena, ki je skupni cilj.

Inkluzivnost je pogoj, ki zahteva zastopanost *vseh* pomembnih družbenih skupin pri procesu odločanja, saj so v reševanje nekega problema le tako vključene vse relevantne perspektive. Zato je najboljše formiranje zakonodajnega telesa z direktnimi volitvami, ker je s tem zajamčena navzočnost dejanskih interesov zastopanih skupin na več ravneh (regije, dvodomni parlament) in uvedba dodatnih regulativov, kot so, na primer, uzakonjen odstotek žensk v vladi, vključenost narodnih manjšin idr.

V sodni in eksekutivni veji oblasti predstavniki seveda niso voljeni, ampak jih predlaga vlada, ker ti položaji predpostavljajo povsem določene kompetence in strokovnost. Dosežen pa mora biti minimum reprezentativnosti porote pri sojenju.

Da bi preprečili formiranje interesnih skupin znotraj teh dveh vej oblasti, je uvedena norma statistične reprezentativnosti. Vendar pa bodo poti nasprotovanja krajše, če obstajajo ustrezna gibanja v družbi, ki lahko lažje vplivajo na sfere javnega odločanja (društva zelenih, invalidov, homoseksualcev itd.).

Poslance pa v veliko primerih podpirajo skladi, ki jih financirajo podjetja, zato morajo le-ti vsaj do določene mere, če že ne v celoti, nastopati v prid njihovim interesom. Če želimo takšno pristranskost omejiti, je treba doseči javnost virov in omejiti politično oglaševanje. S tem pa smo zadeli ob problem, ki postaja danes vse bolj pereč, kajti zdi se nemogoče, da bi lahko učinkovito ločili ekonomske od političnih interesov, še več, podoba je, da začenjajo prvi prevladovati.

Tretji pogoj relevantnosti interesov je dovzetnost za vse alternativne oblike družbenih načinov življenja. Kljub temu pa je več kot verjetno, da bodo imele tako ali drugače stigmatizirane skupine težave pri uveljavitvi svojih interesov, kar ni odvisno toliko od narave sistema, ampak od osveščenosti družbe nasploh. Nasprotovanje namreč ne more biti uveljavljeno, če gre za zadeve delnega ali subjektivnega interesa, ki potem, ko gredo skozi vso proceduro sprejemanja, ne uspejo dobiti zadostne podpore, kot je določena z ustavo; podobno je tudi v primeru, če

gre za zmoto o tem, kaj je v splošnem interesu. Kajti po republikanskem pojmovanju zakoni ne predstavljajo toliko splošnih načel ali navodil, kako ravnati v posameznih primerih, temveč prej omejevalce možnosti samovoljne zlorabe oblasti, izhajajoče iz navad skupnosti in prevladujoče kulture nekega območja. Suverenost ljudi zato po tej interpretaciji ni vsebovana v volivnem pooblaščanju drugih, ki bodo skrbeli za njihove interese, ampak v njihovi pravici do upora.

Pettit še enkrat posebej opozarja pred togim premeščanjem pravil tržne ekonomije v politiko, kot to nemalokrat počne liberalizem s svojo negativno koncepcijo svobode: interesni tip demokracije se namreč kmalu spremeni v boj za čim večjo zadovoljitev preferenc, ki je največkrat odvisna od količine ekonomskih virov; to pa pomeni, da so šibkejši znova prepuščeni milosti močnejših, čeprav se ti ne vmešavajo v njihove zadeve. Dejstvo, da imajo to možnost, dela iz močnejših največjo nevarnost za demokracijo in politiko sploh. Vendar avtor poudarja, da republikanizem sam *ne nasprotuje* tržnemu gospodarstvu in njegovim zakonitostim, saj ne pomeni izpostavljanja poljubnemu vmešavanju. Če se namreč nek trgovec vmeša v zadeve drugega tako, da zniža cene svojih artiklov, to ne pomeni poljubnega vmešavanja v njegove zadeve, saj ima drugi na razpolago sredstva, da ob ugodni priložnosti stori enako njemu. Republikanizem kot politika pa ni trgovanje, temveč doseganje enakopravnosti z odstranitvijo možnosti dominacije.

Nadzor republike

V sedmem poglavju se avtor natančneje posveti vprašanju nadzora državnih institucij. Za izhodišče razprave je vzeta etična problematika o naravi ljudi. Pettit se opre na dve možnosti: prva je, da so ljudje zli že po svojem bistvu in zasledujejo zgolj svoje delne egoistično motivirane cilje, k skupnemu dobremu pa jih je mogoče usmeriti le s silo; druga možnost je, da ljudje sicer po naravi niso zli, so pa k zlu nagnjeni bolj kot k dobremu. Tu uporabi primero s slavnim Gigesovim prstanom, ki je vsakogar, ki si ga je nataknil, naredil nevidnega. Njegov lastnik je lahko z njim popolnoma nekaznovano uganjal krivice vseh vrst. Avstralski filozof pravi, da je podobno tudi z oblastjo. Zelo verjetno je, da jo bodo ljudje ob gotovosti, da bo dejanje ostalo nekaznovano, zlorabili. Kakšen način nadzora torej zahteva republikanski tip države?

Pettit govori o dveh vrstah sredstev nadzora: sankcijah in sitih. Sankcije so nagrade (pozitivne) ali kazni (negativne), s katerimi spodbujamo pričakovano vedenje. Sita [*screens*] so sredstva selekcije. Selekcija se nanaša bodisi na posameznike in njihove sposobnosti ter dodeljevanje funkcij v skladu z njimi bodisi na dodeljevanje ali odvzemanje pooblastil oziroma možnosti, ki so jim na razpolago.

Petit sam govori proti jemanju ljudi kot a priori pokvarjenih, torej proti *deviantno centrirani regulaciji* [*deviant-centred regulation*]. Pri deviantno centrirani regulaciji so vsi ljudje pojmovani kot prvinsko korumpirani, zato mora biti tudi mehanizem sankcij in sit temu primerno strog. Vendar lahko iz takšne regulacije, kot ugotavlja avtor, izhaja vrsta negativnih učinkov na tiste ljudi, ki so podredljivejši

in zato manj 'prvinsko pokvarjeni' kot drugi ter si takšnega ravnanja ne zaslužijo. Ti učinki se kažejo kot: skrivanje podredljivosti, ker so nagrade pojmovane kot zdravilo proti pokvarjenosti, zato tudi njihova podredljivost ni vzeta kot prvotna, temveč zgolj kot motivirana z nagrado; zavest, da so vsi jemani kot potencialno deviantni; njihova ubogljivost postane posledično odvisna od sankcij; odstotek podredljivosti se zaradi tega manjša, saj dobijo občutek, da se jim dela krivica; oblikovanje bolj ali manj zaprtih samozaščitnih skupin, ker se oblikuje medsebojna solidarnost proti takšnemu sistemu; javne službe prenehajo biti privlačne za podredljive in postanejo privlačne za korumpirane.

Zato pisec meni, da je treba pri oblikovanju nadzora izhajati iz pozitivnejše podobe o ljudeh, ki kaže, da ljudje niso prvinsko korumpirani, so pa h korupciji nagnjeni. Tako navaja nekaj principov, ki naj bi usmerjali oblikovanje javnega nadzora v republikanskem modelu, grajenem na pozitivnejši podlagi. Prvi je *preverjanje pred samo uporabo sankcij* [*screen before sanctioning*]. To načelo govori v prid uporabe ostrega selekcioniranja pri dodeljevanju pomembnih državnih služb, s katerim bi izločili večino neprimernih oseb, še preden bi se pokazalo, da niso vredne zaupanja. Drugi princip se glasi, da morajo sankcije podpirati podredljivost, torej biti brezpredsodkovne in nevtralno motivirane, tj. v izhodišču enake za vse. Pomemben element tega načela je tudi *javnost* oziroma javno navajanje razlogov za sprejete odločitve bodisi na sodišču, v parlamentu ali drugje. Vsak, ki se odloča pristransko, bo s tem zgubil zaupanje drugih in bo tako sankcioniran z javnim mnenjem o njem. Sleherni bo torej težil k temu, da bi ga drugi imeli za pravičnega. Seveda pa se tukaj pojavi že prastar platonski precep 'pravičnikove dileme' med resnično in navidezno pravičnostjo, ki ga po mojem mnenju tudi Pettit ne reši povsem zadovoljivo. Sociološki in ekonomski protiargument namreč opozarjata, da bi zavračanje ali odobravanje z javnim mnenjem dobro delovalo le v majhnih skupnosti, kjer vsakdo pozna vsakogar; za uveljavljanje tega elementa v večjih skupnostih pa so potrebni veliki stroški. Vendar sledi ugotovitev, da sta ugovora spričo današnje razvitosti občil in vezanosti politike na gospodarske vire dokaj nepomembna. Tretji princip uveljavlja *hierarhično ureditev sankcij*. Stopnje sankcij se morajo namreč zaradi različne korumpiranosti oseb temu ustrezno razlikovati.

Stabilnost same državne ureditve je sicer dosežena z že v prejšnjem razdelku obravnavanimi pogoji deljenosti oblasti (tri veje namreč nadzorujejo druga drugo: zakonodajna sodno, sodna izvršno, izvršna zakonodajno), razdeljenosti le-te na več ravni (centralna, regijska, lokalna) ter z ustrezno zaščito manjšin. Tem se sedaj pridružujejo še selekcija v prid strokovnosti, splošno védenje o zahtevanih standardih le-te, zahteva po javnosti državotvornih procesov, s čimer dosežemo njihovo preglednost. V javnosti je namreč zmerom navzoče neko splošno merilo dobrega in slabega (ali zla), s katerim se meri ugled ali slab glas oblastnikov, tako pa posredno tudi trdnost vladajočih garnitur ali celo same državne ureditve.

Pisec govori tudi o uvedbi posebnih standardov vedenja, ki bi jim morali varuhi ureditve zadoščati in o posebnem ustavnem odboru, ki naj bi bil sestavljen iz stro-

kovnjakov. Odbor bi nadziral delovanje vseh državnih teles ter usklajenost njihovega ravnanja s sprejeto ustavo. Politične stranke naj ne bi bile samo zastopnice različnih interesov, ampak predvsem predstavnice različnih vidikov skupnega dobrega, ki ga naj država skuša doseči. Delo v institucijah državne uprave naj bi urejala strožja kazenska zakonodaja, kot je v veljavi drugod (ostrejše sankcioniranje in selekcija).

Sam mislim, da v svojem konceptu državne ureditve tudi Pettit ni imun na pojav, ki se v politični filozofiji pojavlja že tisočletja in ima svoje začetke že (spet) pri Platonu. Vsi koncepti, ki le malo zaidejo v idealiziranje državnega aparata – in Pettitu se to po mojem najbolj očitno zgodi pri opisu republikanskega videnja mednarodne politike, kjer govori o nadinteresnih mednarodnih institucijah, ki to očitno ne zmorejo biti) –, namreč na koncu pristanejo pri takšni ali drugačni obliki tehnokracije, tj. vladavine strokovnjakov. Ob sedanjem stanju stvari, ko ekonomsko vse bolj požira politično, ko je klasični koncept nacionalne države v zatonu in ko je na pohodu neustavljiva globalizacija, je to morda znak, da politike vendarle (še) ni konec in da se pač poskuša uveljaviti kot stroka, ki bo morda kdaj zmogla diktirati pravila ekonomije. Čeprav bi želel, da bi bilo tako, je to pri sedanji evidenci malo verjetno. Če sem pesimist: ali politika kot socialno-individualni boj človeških interesov beži pred ekonomijo v – *ideale?!*

Pettit v zadnjem, osmem poglavju svoje knjige, sicer govori o nujnosti predobstoja nekih širših družbenih norm, opisanih kot splošno sprejeti vzorci vedenja, o katerih obstaja splošna zavest in so podprti s splošnim odobravanjem ali ovrženi s splošnim zavračanjem. Takšno okolje je za doseganje republikanizma nujno. Zakoni, ki niso podprti s splošnimi normami družbenega življenja, nimajo realne podlage niti za svoj obstoj, kaj šele za uspešnost. Prav v tem pa je po Pettitovem mnenju poglaviten razloček med brezkompromisno politiko prostega trga (v knjigi *invisible hand*), ki se največkrat giblje po strogo utilitarističnih smernicah (kar pomeni, da je za večjo srečo večine posameznike dopustno žrtvovati dominaciji ali čemu hujšemu) in jo zagovarjajo pristaši negativnega liberalizma, in med politiko republikanske regulative (v knjigi *intangible hand*), ki priznava obstoj nedotakljivih splošnih vrednot, v prid katerih je dovoljena večja intervencija države in kjer torej politično (še) prevladuje nad ekonomskim, kajti temelje države s tem še zmeraj predstavlja neka splošna kultura, grajena na sistemu norm oziroma vrednot.

Vsekakor pa ob koncu svoje analize Pettitovega teksta menim, da je Pettitov republikanizem nekakšna dvoživka v pozitivnem smislu. Dvoživka zato, ker – gledano iz notranjepolitične perspektive – ne gre za ideal, temveč za dokaj dosegljiv cilj, seveda s pridržkom, da se ljudje svobode kot negospodovanja zavedo in se s tem premakne (ne gre za kruto spremembo) tudi njihova splošna mentaliteta; gledano iz zunanjepolitične perspektive, pa mislim, da je republikanizem ideal, utemeljen na prevelikem zaupanju v ljudi; kajti negospodovanje v zunanji politiki zahteva eliminacijo pojmov, kot so interes, moč, vpliv. To pa je domala nemogoče, kajti edina oblika, ki bi jo z republikanskim načelom dosegli, je po mojem

mnenju oborožen *status quo*, kar pa je daleč od sožitja in miru. Pozitivna pa je dvojnost republikanizma zato, ker ugotavljam, da vsak idealizem nosi v svojih začetkih nekaj dobrega; če nič drugega, nam v času, ko mu verjamemo, dodatno osmišljuje življenje in mu daje vrednost.